

२०१८, १९, २०, २१ व २२च्या
सेट प्रश्नपत्रिकासह

9e /
2024

NTA-UGC

NET/SET/JRF

Ph.D Entrance Test (PET)

पेपर पहिला

अध्यापन व संशोधन
अभियोग्यता
संपूर्ण मार्गदर्शक

डॉ. शशिकांत अन्नदाते | स्वाती शेटे

M.A., M.Ed., NET, SET, Ph.D., DSM



- यूजीसीच्या नवीन अभ्यासक्रमानुसार सर्व घटकांचा सखोल परामर्श
- माइंडमॅप, पॉइंट्स, तक्ते व मुद्रेनिहाय चर्चा यांद्वारे रचना
- नवीन पद्धतीनुसार महत्त्वपूर्ण वस्तुनिष्ठ प्रश्नांचा समावेश
- बिटवीन द लाईन्स व कॉम्प्लिकेटेड प्रश्नांची परिपूर्ण तयारी

Published By
Sau. Shobhadevi Kshirsagar
K'Sagar Publications
'Suvarna Shilpa', 444/1 Shaniwar Peth,
Adjacent to Rajmachikar Flour Mill,
Near Dakshinabhimbukhi Maruti Temple, Pune - 411 030.
☎: 24450125, 24455435 WhatsApp: 9823118810

Email : customer@ksagar.com

sales@ksagar.com

[website : www.ksagar.com](http://www.ksagar.com)

© K'Sagar Publications, Pune

Revised Ninth Edition : 2023-24

Reprint : 2024-25

ISBN 978-93-84730-87-1



The name K'Sagar is registered
under the trade marks Act, 1999



Printed at

Shri Ganesh Enterprises
Dhayari, Pune.



Typesetting

K'Sagar Publications, Pune



Cover Design

K'Sagar Publications, Pune



Price : 665/-

Our Firms

K'Sagar Book Centre

Appa Balwant Chowk,
Pune - 411 030.
☎ (020) 24453065
WhatsApp: 9823121395
9545567862 / 63

K'Sagar's House of Books

Satya-ganesh Sankul,
(Saraswati Nivas) 122,
Budhwar Peth, Jogeshwari Mandir
Lane, Pune - 411 002.
☎ (020) 24465650
WhatsApp: 9923810566

K'Sagar's House of Books

39/1, Durga Chambers,
Jogeshwari Mandir Lane,
Pune - 411 002
☎ (020) 24483166
WhatsApp: 9923906500
WhatsApp: 8087722277

Due care has been taken to ensure that the information provided in this book is correct. However, the authors and the publishers bear no responsibility for any damage resulting from any inadvertent omission or inaccuracy in the book.

के'सागरीय

विद्यापीठ अनुदान आयोगाने विद्यापीठे व महाविद्यालयांतून सहायक प्राध्यापक होण्या-साठी नेट-सेट परीक्षा अनिवार्य केली आहे. नेट व सेट या दोन्ही परीक्षांचे आयोजन वर्षातून दोन वेळा करण्यात येते. राष्ट्रीय स्तरावर नेट परीक्षा विद्यापीठ अनुदान आयोगाकडून तर राज्यपातळीवर सेट परीक्षा सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाकडून आयोजित केली जाते. नेट-सेट या परीक्षांच्या पहिल्या पेपरच्या नवीन अभ्यासक्रमास अनुसरून दर्जेदार संदर्भग्रंथ के'सागर पब्लिकेशन्सकडून साकारला जावा, अशी विद्यार्थिमित्रांची अनेक दिवसांपासूनची आग्रही मागणी होती.

डॉ. शशिकांत अन्नदाते. कोल्हापुरातील महावीर महाविद्यालयातील सहायक प्राध्यापक. नव्या पिढीतील अभ्यासू व कष्टाळू व्यक्तिमत्त्व. त्यांच्या वर्षभराच्या अथक् परिश्रमातून 'नेट-सेट पेपर पहिला संपूर्ण मार्गदर्शक' हा संदर्भग्रंथ साकारलेला आहे. डॉ. अन्नदाते यांनी नेट-सेट या दोन्ही परीक्षा पहिल्या प्रयत्नातच उत्तीर्ण केल्या असून एमएड परीक्षेत स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठातून ते प्रथम क्रमांकाने उत्तीर्ण झाले आहेत. के'सागर पब्लिकेशन्सच्या माध्यमातून त्यांनी लिहिलेली विविध स्पर्धा परीक्षांची ४८ संदर्भ पुस्तके प्रकाशित झाली असून विद्यार्थिप्रिय ठरली आहेत. अल्पावधीत या पुस्तकांच्या अनेक आवृत्त्या प्रकाशित झाल्या आहेत.

डॉ. शशिकांत अन्नदाते यांनी उपरोक्त दोन्ही परीक्षांचा अभ्यासक्रम लक्षात घेऊन आपल्या सव्यसाची व व्यासंगी लेखणीतून संपूर्ण अभ्यासक्रमाचा यथायोग्य परामर्श घेतला आहे. त्यांची भाषा साधी-सोपी, नेमकी व अचूक असून मुहऱ्यांच्या स्पष्टीकरणासाठी त्यांनी आकृत्या, तक्ते यांचा यथायोग्य वापर केला आहे.

प्रस्तुत संदर्भग्रंथाचे लेखन करण्यासाठी श्री. आचार्यरत्न देशभूषण शिक्षण प्रसारक मंडळाचे चेअरमन व कोल्हापुरातील नामवंत ज्येष्ठ विधिज्ञ मा. के. ए. कापसे साहेब, संस्थेचे कार्यवाह मा. मोहन गरगटे साहेब, प्राचार्य डॉ. राजेंद्र लोखंडे व समन्वयक डॉ. महादेव शिंदे यांनी प्रेरणा दिल्याचे डॉ. अन्नदाते कृतज्ञतेने नमूद करतात.

नेट-सेट पेपर पहिला या संदर्भग्रंथाची रचना करताना डॉ. अन्नदातेनी अभ्यासक्रमाची विभागनिहाय विश्लेषणात्मक मांडणी केली असून नेट-सेट या परीक्षांच्या बदललेल्या धर्तीचा व वाढत्या काठिण्यपातळीचा विचार करून तशा स्वरूपाच्या प्रश्नांचा समावेश या संदर्भग्रंथात केला आहे.

प्रस्तुतच्या दर्जेदार संदर्भग्रंथाच्या माध्यमातून विद्यार्थिमित्रांना नेट-सेट परीक्षांत यशस्वी होऊन पुढील यशदायी वाटचाल करण्यास प्रेरणा मिळेल, यात शंकाच नाही. शुभेच्छांसह!!



आपलाच
क्ही. एस. क्षीरसागर
(K'Sagar)

संपूर्ण समाजकल्याण अध्ययन

संपूर्ण समाजकल्याण अध्ययन वस्तुनिष्ठ स्वरूपात



सुधारित
दुसरी आवृत्ति



विशेष जिल्हा समाजकल्याण अधिकारी (गट-अ)
समाजकल्याण अधिकारी (गट-ब) व तसम
पदवासाठी घेतल्या जाणाऱ्या परीक्षेतील
समाजकल्याण अध्ययन वा घटकाच्या
अभ्यासक्रमानुसार रचना केलेला दर्जेवर संदर्भ

डॉ. प्राजक्ता टांकसाळे



K'Sagar
PUBLICATIONS

महाराष्ट्रातील सर्व विद्यापीठात यूनीसीफ्या मार्गदर्शक तत्वानुसार
घेण्यात येणाऱ्या पीएच. डी. व एम्. फिल्. प्रवेश परीक्षेच्या
नवीन अनिवार्य पेपर एकल्या अभ्यासक्रमानुसार उपयुक्त संदर्भ

संशोधन पद्धती



पी.एच.डी.
प्रवेश परीक्षा व
नेट-सेट-पेट
परीक्षा मार्गदर्शक



डॉ. शशिकांत अवाडाते
M.A., M.Ed., NET, SET, Ph.D.

स्वाती शेटे
B.Sc., M.A. (Marathi), D.Ed.

K'Sagar
PUBLICATIONS

परीक्षाभिमुख विवेचन व
थेट ५०० वस्तुनिष्ठ प्रश्नांसह
५,०००(+) प्रश्नांची तयारी

संपूर्ण समाजकल्याण अध्ययन

कॅ.सागर

K'Sagar
PUBLICATIONS

बुद्धिमापन चाचणीचे प्रश्न कसे तयार होतात,
तेच मुळातून शिकविणारा एकमेव संदर्भ!

संपूर्ण बुद्धिमापन

By-K'Sagar

K'Sagar
PUBLICATIONS

राज्यसेवा पूर्व परीक्षा
पीएसआय, एसटीआय, एसओ पूर्व व मुख्य परीक्षा
कॉन्स्टेबल, लिपिक, ग्रामसेवक, आरोग्यसेवक
कृषिसेवक, तलाठी आदी

By-K'Sagar
K'Sagar Publications

स्पर्धा परीक्षा शब्दसंग्रह मराठीचा!



महाराष्ट्र गट-ब सेवा मुख्य परीक्षा
महाराष्ट्र गट-क सेवा पूर्व परीक्षा
घोलीस कॉन्स्टेबल भरती परीक्षा
जिल्हा परिषद भरती परीक्षा
तद्वत्तच TCS-IBPS द्वारा
घेतल्या जाणाऱ्या तलाठी, ग्रामसेवक
आरोग्य सेवक, कृषि सेवक, वनरक्षक
लिपिक-टक्केखक व तसम परीक्षा

संपूर्ण बुद्धिमापन

विद्यार्थ्यांचे बेस्ट सेलरी
सुधारित ३५ वी आवृत्ती....



अ नु क म पि का

<p>१. अध्यापन अभियोग्यता</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ अध्यापन ■ अध्यापन— अर्थ व संकल्पना ■ अध्यापन प्रक्रियेचे स्वरूप ■ अध्यापनाची उद्दिष्टे ■ अध्यापनासाठी मूलभूत आवश्यक बाबी ■ अध्ययनकर्त्याची वैशिष्ट्ये ■ अध्यापनावर परिणाम करणारे घटक ■ अध्यापन पद्धती ■ अध्यापनाची विविध पद्धती ■ अध्यापनाची सूत्रे ■ शिक्षणाची संकल्पना ■ शिक्षणाचे प्रकार ■ शिक्षण द्विकेंद्री आणि त्रिकेंद्री प्रक्रिया ■ अभ्यासक्रम रचनेच्या पद्धती ■ अध्ययन ■ अध्ययन उपपत्ती ■ अध्ययनावर परिणाम करणारे घटक ■ व्यक्तीच्या वाढ व विकासाची संकल्पना आणि वाढ व विकासाच्या विविध अवस्थांतील शिक्षणाचे स्वरूप ■ विकासाच्या उपपत्ती ■ व्यक्तिभेद शिक्षण ■ स्मरण— अर्थ व संकल्पना ■ अध्यापनाचे स्तर ■ अध्यापनाचा स्मृती स्तर, आकलन स्तर व चिंतन स्तर यांचा तुलनात्मक अभ्यास ■ भारत सरकारच्या ऑनलाइन शिक्षणाच्या प्रमुख योजना ■ पारंपरिक व आधुनिक माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञानाची साधने ■ अध्यापन पद्धतींचे प्रकार ■ ऑफलाइन व ऑनलाइन शिक्षण पद्धती व त्यांमधील फरक 	<p>१</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ बुद्धिमत्ता ■ बुद्धिमापन ■ बुद्धिमापन चाचण्या ■ बुद्धिगुणांकाचे वितरण ■ भावनिक बुद्धिमत्ता ■ दृक-श्राव्य साधने ■ अध्ययन अनुभव शंकू ■ संगणक साहाय्यित अनुदेशन ■ अभियोग्यता संकल्पना ■ अभियोग्यतेचा अर्थ ■ अभियोग्यतेच्या व्याख्या ■ अभियोग्यता चाचणी तयार करण्याची पद्धती ■ शिक्षक अभियोग्यतेची संकल्पना ■ शिक्षक अभियोग्यतेची क्षेत्रे ■ शिक्षक गुणवैशिष्ट्यांसंबंधी संशोधने ■ समूह ■ शैक्षणिक मूल्यमापन ■ मूल्यमापनाचे प्रकार ■ मूल्यमापन साधनांचे निकष ■ मूल्यमापनाची साधने ■ मूल्यमापनाचा नवीन दृष्टिकोन ■ अध्यापन नियोजन ■ निवड आधारित श्रेयांक प्रणाली ■ मूल्यमापन प्रणाली— नवीन विचारप्रवाह ■ वस्तुनिष्ठ प्रश्न 	<p>१७</p>
<p>२. संशोधन अभियोग्यता</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ संशोधन अर्थ व व्याख्या ■ ज्ञान मिळविण्याचे मार्ग व संशोधन ■ वैज्ञानिक विचारपद्धतीचे टप्पे ■ संशोधकाची गुणवैशिष्ट्ये ■ चांगल्या संशोधन प्रक्रियेचे निकष ■ संशोधनाचे दृष्टिकोन ■ संख्यात्मक संशोधन ■ गुणात्मक संशोधन 	<p>१७</p>		

	<ul style="list-style-type: none"> ■ संख्यात्मक व गुणात्मक संशोधन-भिन्नता ■ संशोधनाच्या पायच्या ■ संशोधनाचे प्रकार ■ मूलभूत संशोधन ■ उपयोजित/व्यावहारिक संशोधन ■ कृतिसंशोधन ■ संशोधन समस्या ■ संबंधित साहित्याचा आढावा ■ परिकल्पना ■ गृहीतके ■ परिकल्पना व गृहीतके यांमधील फरक ■ कार्यात्मक व्याख्या ■ जनसंख्या व नमुना निवड पद्धती ■ पथदर्शक अभ्यास ■ संशोधनाच्या विविध पद्धती ■ ऐतिहासिक संशोधन पद्धती ■ प्रायोगिक संशोधन पद्धती ■ वर्णनात्मक संशोधन पद्धती ■ सर्वेक्षण पद्धती ■ व्यष्टी/व्यक्ती अभ्यास पद्धती ■ कायोंतर पद्धती ■ वांशिक पद्धती ■ सहसंबंध पद्धती ■ संशोधनाचे नीतिशास्त्र ■ कार्यशाळा ■ चर्चासत्र ■ परिषद ■ परिसंवाद ■ शोधनिबंध ■ प्रबंध लेखनाची रूपरेखा ■ संशोधनाची साधने ■ मुलाखत ■ निरीक्षण ■ प्रक्षेपण तंत्र ■ समाजमिती तंत्र ■ प्रश्नावली ■ पडताळा सूची 	
	<ul style="list-style-type: none"> ■ पदनिश्चयन श्रेणी ■ प्रमाणित चाचण्या ■ संशोधनातील संख्याशास्त्रीय परिमाण ■ संशोधनातील मापनाची आवश्यकता व प्रकार ■ संशोधनाच्या दृष्टीने उपयुक्त संख्याशास्त्रीय परिमाणांची माहिती ■ माहिती संसूचन तंत्रज्ञानाचा संशोधनात उपयोग ■ संदर्भ लेखनाच्या शैली ■ संशोधन अहवालातील संक्षिप्त रूपांचा वापर ■ वस्तुनिष्ठ प्रश्न 	
३.	आकलनपर उतारे व त्यावर	१८७
	<ul style="list-style-type: none"> ■ उतारा क्र. १ ■ उतारा क्र. २ ■ उतारा क्र. ३ ■ उतारा क्र. ४ ■ उतारा क्र. ५ ■ उतारा क्र. ६ ■ उतारा क्र. ७ ■ उतारा क्र. ८ ■ उतारा क्र. ९ ■ उतारा क्र. १० ■ उतारा क्र. ११ ■ उतारा क्र. १२ ■ उतारा क्र. १३ ■ उतारा क्र. १४ ■ उतारा क्र. १५ 	
४.	संप्रेषण	२०६
	<ul style="list-style-type: none"> ■ अर्थ, व्याप्ती व स्वरूप ■ संप्रेषणाची उपपत्ती ■ संप्रेषणाची प्रतिमाने ■ संप्रेषणाचे घटक ■ संप्रेषण प्रक्रियेचे उद्देश ■ संप्रेषणाचे प्रकार ■ संप्रेषण प्रतिरोध ■ संप्रेषण आणि शिक्षक ■ संप्रेषणातील अडथळे 	

	<ul style="list-style-type: none"> ■ जनसंप्रेषण माध्यमे ■ जागतिक टपालदिन ■ वस्तुनिष्ठ प्रश्न 		<ul style="list-style-type: none"> ■ अनुमानाचे स्वरूप व प्रकार ■ व्याप्ती : व्याख्या व स्वरूप ■ हेत्वाभास ■ गृहीतकांची तपासणी ■ विधानांचे विश्लेषण ■ विधान व कार्यवाही ■ विधान व पूर्वधारणा ■ कारण व परिणाम ■ विधान व निष्कर्ष ■ विधान व अनुमान ■ पझल टेस्ट ■ पृथक्करण/विश्लेषण ■ विधान व तर्क ■ तर्क व अनुमान ■ वेन आकृत्या ■ अभाषिक स्वरूपाचे प्रश्न 	
५.	तार्किक व गणितीय योग्यता	२४५		
	<ul style="list-style-type: none"> ■ समतुल्य संबंध ■ सांकेतिक लिपी ■ लयबद्ध अक्षरमालिका ■ संख्यामालिका ■ वर्गीकरण (विजोड पदे) ■ संख्यासंबंध ■ दिशाज्ञान ■ वय ■ गणिती क्रिया ■ कूट प्रश्न ■ रांगेतील क्रम ■ नातेसंबंध ■ कॅलेंडर ■ वस्तुनिष्ठ प्रश्न ■ स्पष्टीकरणे 			
६.	तर्कसंगत युक्तिवाद	२७६		
	<ul style="list-style-type: none"> ■ तर्कशास्त्र ■ तर्कशास्त्राची व्याख्या ■ विधान, पद आणि विचारांचे नियम ■ अनुमानाचे प्रकार ■ वेन आकृतीबाबतचे महत्त्वाचे नियम ■ भारतीय तर्कशास्त्र : ज्ञानाची साधने ■ वैदिक तत्त्वज्ञानानुसार ज्ञानाची साधने ■ सांख्यमीमांसेनुसार ज्ञानाची साधने ■ न्यायदर्शनानुसार ज्ञानाची साधने ■ वैशेषिक दर्शनानुसार ज्ञानाची साधने ■ योग दर्शनानुसार ज्ञानाची साधने ■ पूर्वमीमांसा दर्शनानुसार ज्ञानांची साधने ■ वेदान्त दर्शनानुसार ज्ञानाची साधने ■ चार्वाक दर्शनानुसार ज्ञानाची साधने ■ बौद्ध दर्शनानुसार ज्ञानाची साधने ■ जैन दर्शनानुसार ज्ञानाची साधने ■ प्रमाण व प्रमाणाचे प्रकार 		<ul style="list-style-type: none"> ■ आकृती व आलेखाद्वारे माहिती मांडणी ■ माहिती व शासन ■ सामग्री, त्यावर आधारित प्रश्नांचे स्वरूप 	
७.	माहिती व संज्ञापन तंत्रज्ञान	३३७		
			<ul style="list-style-type: none"> ■ माहिती तंत्रज्ञानाची संकल्पना ■ माहिती तंत्रज्ञानाचे फायदे ■ शिक्षणक्षेत्रात माहिती तंत्रज्ञान ■ इनफिलिबनेट (INFLIBNET) ■ शोधगंगा ■ विद्यावाहिनी प्रकल्प ■ संगणकाच्या विकासातील महत्त्व-टप्पे ■ संगणक स्मृतीची एकके ■ संगणकाचे प्रकार ■ संगणकाच्या पिढ्या ■ इंटरनेट ■ सर्च इंजिन्स ■ इंटरनेट आधारित सेवा ■ डोमेन नेम सिस्टीम ■ सोशल नेटवर्किंग वेबसाईट्स 	

	<ul style="list-style-type: none"> ■ संगणक व माहिती तंत्रज्ञानाशी संबंधित संक्षिप्त रूपे ■ मीडिया लैंब एशिया ■ विद्यावाहिनी व ज्ञानवाहिनी ■ सामुदायिक माहिती केंद्र ■ ई-गवर्नन्स ■ डीबीटी (Direct Benefit Transfer) ■ ई-मेल ■ व्हॉट्स-अॅप ■ स्काईप ■ ब्लॉग ■ विकी ■ पॉडकास्ट (मीडिया संचयिका) ■ फेसबुक ■ ट्विटर ■ वस्तुनिष्ठ प्रश्न 		<ul style="list-style-type: none"> ■ पर्यावरण दिनविशेष ■ पर्यावरणविषयक आंतरराष्ट्रीय करार ■ पर्यावरण (संरक्षण) अधिनियम, १९८६ ■ प्रकरण १ : प्रारंभिक ■ प्रकरण २ : केंद्रशासनाचे सर्वसाधारण अधिकार ■ प्रकरण ३ : पर्यावरण प्रदूषणास प्रतिबंध, नियंत्रण आणि त्यांचा उपशम ■ प्रकरण ४ : संकीर्ण ■ हवामान बदल ■ हवामान बदलावरील भारत सरकारच्या उपाययोजना ■ वस्तुनिष्ठ प्रश्न
९.	लोक, विकास व पर्यावरण	३७०	१०. उच्चशिक्षण प्रणाली ४१६
	<ul style="list-style-type: none"> ■ पर्यावरण शिक्षण ■ चिरंतन/शाश्वत विकासाची संकल्पना ■ सहस्र विकासाचे ध्येये ■ चिरंतन विकासाचे ध्येये ■ प्रदूषण ■ प्रदूषके ■ वायू प्रदूषण ■ हरितगृह परिणाम ■ संयुक्त राष्ट्रे: सहभागी देशांच्या परिषदा ■ ओझोन थराचा क्षय ■ आम्लवर्षा ■ जलप्रदूषण ■ ध्वनी प्रदूषण ■ भूमी प्रदूषण ■ किरणोत्सारी प्रदूषण ■ जागतिक वारसा असलेली भारतातील पर्यटन स्थळे ■ भारतातील पर्यावरण क्षेत्रातील महनीय व्यक्तिमत्त्वे ■ पर्यावरण क्षेत्रातील संस्था 	<ul style="list-style-type: none"> ■ प्राचीन भारतातील शिक्षण पद्धती ■ बौद्ध काळातील शिक्षण ■ नालंदा विद्यापीठ ■ मध्ययुगीन काळातील शिक्षण (१२०६-१८५८) ■ आधुनिक काळातील शिक्षणपद्धतीचा विकास ■ ब्रिटिश काळातील शिक्षणविषयक अहवाल ■ स्वातंत्र्यानंतरचे भारतातील शिक्षणविषयक आयोग ■ व्यावसायिक व कौशल्य आधारित शिक्षण ■ मूल्य/नैतिक शिक्षण ■ उच्च शिक्षणविषयक विविध संस्था व धोरणे ■ उच्च शिक्षणातील योजना ■ भारतीय राज्यघटनेतील शिक्षणविषयक प्रमुख तरतुदी ■ राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण, २०२० ची प्रमुख वैशिष्ट्ये ■ वस्तुनिष्ठ प्रश्न 	
	११. सेट परीक्षा जानेवारी, २०२८	४७९	१२. सेट परीक्षा जून, २०२९ ४८६
	१३. सेट परीक्षा २७ डिसेंबर, २०२०	४९१	१४. सेट परीक्षा २६ सप्टेंबर, २०२१ ४९६
	१५. सेट परीक्षा २६ मार्च, २०२३	५०१	